

як батькові вже сповнилось... Не знаю, скільки саме, тільки вже на шостий десяток пішло, то — напевне. Тепер же мені поверх дев'ятидесятьох: дев'ять-десять і чотири маю...

Ото ж і кажу: саме тоді був батько в горах. Тоді ж і знищив пекельний вогонь той кляштор неправедний. Я сказав: пекельний? А от дехто, знов, говорить: не пекельний, а небесний вогонь то був, з небес на землю впав. Може! Одно правда: була то кара Божя, бо ж відхилилася братія від дороги спасіння. У мудрість лукаву чорної магії заглибилася. Найчорнішої — підвів оповідач вгору сухий, чорний палець з кигтястим нігтем. — Най-чор-нішці! Бо ж двох було їх там, не при хаті згадуючи, між ченцями. Бертольд звався один, Бертрам — знов — другий. Обоє ж однаково Шварцами прозивалися, дарма, що один був — дійсно — з обличчя, як мурин, а другий, хоча й обличчя мав біляве, та ж на прізвище — однаково — Нігер. По нашому, ото ж, обидва виходить були Шварци. Й було двох Шварців саме тих, що гнів Божий накликали, вогонь пекельний, а — може, кажу, й небесний на кляштор привернули...

Кажуть люди... чого ті люди не кажуть? — що принаймні один з них напевно був той, чиє наймення прокляте. Тільки ж котрий саме, ніхто не знає. Мабуть той Чорний Шварц. А може — й Білий. Або й обидва. Га?...

Звуки духової музики, співи, сміх, вигуки долітали здалеку до пустельникової келії-печери й творили звукове тло до його оповідання. По вибухах реготу не тяжко було догадуватись, що пиво відограє чималу ролю в його вібраціях. Та це не псувало поезії свіжого весняного дня, бо тиха лагідність ароматних промінів, що напоювали відживаючу землю, зм'ягчала людську грубість. Лагідний і величавий шум столітніх дубів, вкритих м'якими світло-зеленими шатами, часами покривав всі інші звуки за винятком віольончельного баска невдоволеного пухнатою чмелика, що не міг знайти дверей з анахоретової щілини. Та соняшні зайчики, що забігали аж в печеру, викликали його надвір і показали пестрий килим квітів на зеленій прогалині.

Пустельник ніби забув про своїх слухачів — фрейбурзького соборного каноніка та молодого, щойно висвяченого патера, недавно настановлених при катедралі. Були вони тут поперше й з цікавістю слухали самодивових згадок про легендарних Нігерів. А старий пень, помовчавши хвилику, розміркував, думаючи в-голос і, не бачучи своїх гостей, оповідав далі.

— А який же кляштор був! Ай-яй-яй! Казали люди, що мав достояти аж до другого Пришестя. Та ж сказано: порох перед Господом — людська міць. І лише марний дим — людські обрахунки. Бо ж, кажу: забули покору християнську, запишалися премудрі ченці. Такі бо стали мудрі, що вже й хвороби не було на людах чи на скотині, щоб на неї вони ліку не винайшли. Не було й праці чи там мистецтва якого, щоб вони не досягли досконалости.

А вже найбільше пишалися — саме отими двома Чорними

братами їхніми, ченцями — не ченцями: Бертольдом та Бертрамом. І що люда ходило до кляштору?! Що того „приносу“ стало було?! І їжа, й речі дорогі, й злото щире.

Пустельник простяг свою чорну руку в напрямі, відкіль долітали співи та музика.

— Ще й поднесь, в день Святої Тройці збірається на цей лисий копець — Кальбергом звать його — натовп. Але ж це — ніщо, як рівняти з тим, що ходило до кляштору за часів давніх. Казали небіжчик тато: — „Як ніч, сунуло люда!“ Еге ж! Йшли бо за доброю радою, за поміччю, за ліком тілесним і духовим. Сьогодні ж лише „того“ тішити збіраються. На збіговиська грішні приходять.

За те ж — гляньте но. Ось вийдемо на світло. Бачите церківцю? Ба, ні: не церківцю, а таки гарну церкву із дзвіницею, з білим мармуровим порталом? Бачите? — Неначе в місті, а не в горах, у пустині стоїть?!

Пустельникова тремтяча рука, мов лапа химерної птиці, вказувала на білі, прегарну будову на голому вершку серед фіялових лісів. Церква здавалась цілком новою. Ні одна шибя в круглих, як щільники поділених, вікнах не була вибита. Ніде не обвалився й шматочок облицьовки. Однак робила вона вражіння покинутої, самотньої, заклятої.

Такою й була. Лише раз на рік, саме в день Святої Тройці правилась в ній Служба Божа. Була це згадка про часи минулі, що й тепер звалася „прощею“, хоч і сходились на Кальберг люди не ради побожності, а на весняну розвагу. І тоді гуло на Лисому Копці день-два, а навіть і три. По них же — знову тиша й самотність панували довкола цілий рік без трьох день. І в тій самоті, під горою з давніх часів сидів сам один-пустельник. Не був це ні висвячений пан-отець, ні пострижений, регулярний чернець. Eremiti, oblati, monachi laici звичайно звали таких духовні. І цей, як більшість, склав три головні чернечі шлюбви, але дістав від свого кляштору дозвіл жити, як Тебаїдські анахорети. Дехто мав таких пустельників за святих. Інші — за диваків людозненависників, інші — знов — за чародіїв та зорезнавців, що „знухалися з чортами й мавками“. До перших приходили люди по раду й ліки, а околишні розбішаки часами трусили їхні схованки. До других не ходив ніхто й забобонний страх охороняв їх ліпше за найміцніші мури. Здебільшого й самі вони не охоче пускались до розмови з світським суспільством. За те при зустрічі з особами духовними мали велике потішення в „розмові духовій“.

Цей пустельник, що мав славу святого, впродовж цілого року чекав на відвідини духовної особи й тепер не давав собі відпочинку. З малими перервами він ворушив синіми губами, а біла борода з жовтими смугами, немов злежала вовна, неначе живучи окремим власним життям, задоволено здригалась і дрібно тремтіла. Надворі, під соняшним промінням вона виблискувала полірованим сріблом.

Пустельник знову пірнув у свої спомини, мов спустився в глибоку печеру.

— Що вже й казати! — махнув рукою. — Не такі були раніш люди. Не такі !. Взяти бодай приклад. Бувало — раніше — з сусідніх замків або й господарі побожні пришлють тобі і хліба печеного, запашного, і крупи, й меду. Наказують лише пильно молитися, а про земні потреби не старатись. Або: хтось надумається за поминки душі усопшої привезти липівочку білосеньку капусти кислої. Відтулиш бочечку, а там — біла, соковита, запашна, як локшина, так і засміється вона на тебе. Немов голосом ангельським до тебе промовить:

— „Бачиш, — немов говорить, — бачиш, чоловіче грішний, які прегарні річі дає тобі „нікчемному, Господь Премилосердний на потребу?!“

Подякуєш Господеві за дари Його. Добродіїв добрим словом споманеш, поблагословиш капусточку та й візьмеш у пучечку. Голову закинеш — та й покладеш у рота. Ах! — тяжко було — вірте! — дуже тяжко було не відкусити собі враз із тією капустою і язика чи пальця. Вельми вважати було треба!.. Га?...

Задоволена голова крутилась, посміхалась і облизувалась, немов би в беззубому роті вчувала ще „ангельські голоси“ тієї легендарної капусти.

Але за хвилику лагідне обличчя старого-здеревяніло: замовк знову. Минуло, як вода над головою нурця, замкнулось над ним і вирвало його з сучасності. Духовні знову мовчки чекали, оглядаючи залатану й позашивану різними нитками рясу, колись чорну, а тепер вже мінливу всіма барвами веселки. Пляшка з висушеної роповки, привязана до пасу, вилискувала на сонці, як і пустельникова лиса голова. Овечий смушок, причеплений на спину, захищав старому легені, а вовняні зелені панчохи, заплетені ремінцями від саморобних морщаків, оберігали від застуди ноги, що вже не могли нагрітись проміннями травневого сонця.

Старий приклав руку дашком до чола й поглянув на небо. Зідхнув і перехрестився.

— Най пан Бог мені дарує, коли сказав щось неправдивого про тих ченців. Слабим єсьм чоловік і не вільний від празномовности, — промовив покутничо. — Якщо й згрішили вони, прийде й на них час пробачення, година милости Божої.

— А коли ж, отче? — не втерпів молодий пан-отець.

Канонік торкнув його під лікоть. — Най, мовляв, оповідає, що сам хоче.

Пустельник звів на юного патера свої виблідлі, але ясні, як у немовляти, очі, ласкаво оглянув усю патерову постать, лагідно усміхнувся, але не відповів. За хвилику запросив:

— Ходімо. Покажу Вам стале чудо Боже. Чудо, на яке й дивитись не хтять от ті, що там грицями „того“ тішать.

Соваючи ногами, попровадив гостей весняним лісом. По дорозі продовжував оповідати, як саме онімів його батько.

— Кажу ж ото: у горах, з пастушками був він. Спав. Аж раптом вчув, що світ завалюється. Небо все вогнем-пожежою взялось: горить, як стіг соломи. Щойно рота розтулив, щоб кричати, аж воно як не загуркотить. І в тій хвилі з неба так і впав просто на нього чернець. Спасибі, що не товстий був, а то б забив був на смерть батька, тобто малу дитину ще тоді. І чернець той був увесь чорний, як вугіль, в огні опалений, звісно, неживий, а мертвий. От, тут і одняло хлопчині, тобто мому батькові, мову. Не говорив і не співав. Так минали місяці, а по них — і рік за роком. Та надійшов час батькові й до першого Святого Причастя ставати.

Ну, що ж з німим робити? Наш пан отець аж об поли бє, бо каже: — „Й висповідати тебе, тобто батька, не можу. Ані катехизму поспитати. Ну, яка з тобою поміч, хлопче?“ — питає.

А тато, німі ще тобто, й відповідають зненацька:

— Господь святий pomoже, пан отченьку!

І з того ж, ото, часу заговорив, і заспівав, немов ніколи й не німував.

Вийшли на широку луку, що нею кінчався ліс. По свіжій мураві мов на зеленому небі, скрізь розбіглись білі зорі нарцисів, а на узліссі, де скеля нависала, як дах над глибокою норою-печерою, квіти творили сріблясту, сяючу раму. Неначе хтось розстелив перед печерою зелений килим з білою габою. Середина ж габи була прикрашена віночком. Здавалось, вправлена рука доброго садівника штудерно висадила тут щільно кущик біля кущика, густо й рівно, великий вінок нестерельників-соломянок. Рослинка не тільки — що високо випнулись над срібними зірками нарцисів, але, не зважаючи на ранню пору, викинули вже й пупянки.

З великих уламків насіченого каменя, з грузів старої стіни, на якій ще можна було розпізнати шматки мистецької римзи, між зелених віт, кущів, моху та дикого золотого дощу самою природою збудований грот був перетворений в примітивну капличку. В глибині її кам'яний вітвар був накритий дбайливо вивязаною тоненькою матою, а поверх застелений чистим, селянським полотном. Образ Святого Франциска з Асизі був тут саме на місці: ця ідилічно-вбога простота найбільш годилася до його убогости. На вітварі лежав якийсь стовбятий предмет, також дбайливо прикритий хустиною.

Чисте гірське джерело вибивалося з-під самого вітвара й веселий, говіркий струмочок вступає у маленьке, наскрізь прозоре озерце, що розливалось тут же, за капличкою. Дверцят капличка не мала. Лише грубо звязані ликом білокорі березові віти відділяли ґратами вітвар. Пустельник побожно схилився на коліно й звів на образ Святого очі.

— Благослови, Отче! — промовив немов до живого. Почекав з хвилину, ніби слухаючи формулу благословіння з уст Патріярха, й тоді підвівся. Обережно підніс полотно, що затулювало таємні річи на вітварі. Духовні побачили стару, напів-зі-

тлілу інфулу і такий же старий, шашелем поточений пасторал.

— Копаючи на себе могилу, — завжди великим постом річнично собі її оправляю та лагоджу, щоб на всяк час була в порядку, — знайшов я ці річі в землі. Давно вже, — оповідав пустельник, — вельми давно. Ще ж за молодих літ виставив був я отсей вівтар Святому, й на нього поклав я отсі річі. Чії вони, хто ж те скаже?! Міркую так: може ігумена того кляштору. Може єпископа якогось, що знайшов вічний відпочинок на чернечому цвинтарі. Але — най лежать в порядку, бо ж в день Воскресення мертвих, візьме їх той, кому вони належаться, щоб перед Страшним Судією стати слушно, як пастир з ознаками свого стану. Для того невідомого й зберігаю я ті річі. Для нього що він тут — господар був і є, а я — лише в гостині в нього... А ось далі, маю я ще й друге мешкання. Часами ночую тут більше в літку.

Прихожі заглянули в іншу печеру, що була поряд з капличкою. Купа листя, вкрита кількома смужками, в стіні — деревляний хрест без фігури, під хрестом — пожовклий людський череп. Перед печерою — купа свіжої, приправленої на кошики лози, від якої йшов своєрідний, солодкавий аромат. На жердках, під кам'яною брилою висіли пучечки сушених трав, корінців, поморщених на галузках сухих ягідок.

— Не замикаю ніколи ні каплички, ні хижки, — говорив господар, — а особливо взимку. Люди сюди, що — правда і в день серед літа майже ніколи не заходять, але за те звірі лісові, німа Божа твар, — ті від холоду та голоду до мене частенько навіднуються. Сарни, зайці, а особливо — вивірочки чекурушки. Тваринки підкрепляться, напюються в струмочку, — „Божа Вода“ він прозивається й від багатьох немочей помагає, — й заглянуть до каплички, Святому Францискові хвалу й дяку віддаючи. Не дурно ж бо всіх їх своїми „братами“ він звав! Знає про це вся німа тварь. Знає!..

„Божа Вода“, накрита легеньким деревляним містком, срібною стрічкою витікала з озерця з лагідною пісенькою, яку й заносила в зелений присмерк лісу, що немов прикривав своєю шапкою нову чисту галявинку, котра нагадувала собою цвинтар. Рядками, в геометрично-справних лініях були вишиковані міні-ятурні могилки, яких стояло одна біля одної понад сто.

— Бачите? — спитав пустельник.

— Мов кладовище, — не втримався молодий священник. — Але ж такого ще ніколи в життю я не бачив.

Напевне, — притакнув господар. — Це ж бо — „цвинтар непохованих“. Кажуть бо люди, що тіл чернечих, яких засягла кара вогненна, не знайшли. То ж гірко мені було знати, що їх навіть непоховано по християнському обиходу. Я й поробив усім їм маленькі могилки, квітки на них кладу, свяченою водою кроплю й молюся за тих, „імена їх же Ти, Господи, віси“. Най відпочивають до Суду в спокою, а там Господь їх — „Непохованих“ розсудить. А що було їх 109, відкрито мені у видині...

Пустельник перехрестився широким хрестом і попровадив гостей до нарцисового килима.

— Тут відпочиває якась свята людина. Гляньте уважно: я до цієї могили ніколи не диткнувся своєю грішною рукою, а от же що-рік на могилці віночок безсмертників зеленіє й рожево цвितе. І цілу зиму ті квіти так і стоять. Хто їх насаджує? — Господь відає. Але ж там, під ними безперечно — праведний, тіло блаженного.

Став на вколішки, молитовно зіп'яв руки до неба.

Канонік в-голос відмовив молитву за ту душу й за всіх 109 „Непохованих“.

Коли підвелись з землі, очі пустельника блищали від сліз.

— От, тут знайшов я той череп, що там у келії моїй бачили ви. Весняні дощі розбурхали потік. „Божа Вода“ розмила ґрунт, лише могила праведника була не доткнута, нічим їй повільно не пошкодила. Але при могилі блаженного об'явився кістяк і череп та дивно: лежали в купі, ніби від одної людини останки земні, а тим часом череп великий, як у дорослого, а кістяк — манісенький, як у семи-восьми-літної дитини. Хтів я був зібрати кісточки, поховати в землю свячену, — так під руками в мене розсипались в порошок. Але череп міцний. То й залишив я собі його „за друга“.

Замовк. Звісив голову й замислився, не помічаючи, як весняний вітрець грається з його бородою, відгортає її моз сторінку з книги. Раптом легенько диткнувся своїм гострим пальцем руки молодого священика.

— Коли прийде час змилювання для тих нещасливих, що загинули тоді від вогню в кляшторі? — питалися ви, пан-отче...

Одного разу молився тут я в ночі. І дивне вчулося мені. Над могилою праведника хтось хлипав і голос нерозбірний щось белькотав, ніби по дитячому. Довго слухав я, але мало зрозумів. Та все ж таки збагнув зовсім ясно, що тоді прийде змилювання Боже на тих ченців зарозумілих, коли в цій церкві, що на Кальбергу, коли в ній буде за їхні душі відправлена остання Служба Божа.

Та ж багато, дуже багато їх ще треба, служб тих, бо ж правлять там лише раз на рік, та й то ж — не за їхні душі — захитав головою пустельник. — Багато! Багато треба!

— А скільки ж саме їх треба, брате? — поспитав уже старший канонік.

І тихо злетіло з пустельникових уст велике число:

— Тисячу триста тринадцять*!.

* Гіпотетичний рік винайдення пороху Константином Анклітценом — Бертольдом Шварцом.